

Aalborg Universitetsbibliotek som virtuelt bibliotek

Af Karen Grundvad Kvist

I 1994 samledes en række af Aalborg Universitetsbiblioteks afdelinger i den nyrenoverede bygning på Langagervej 2, bygningen ved siden af Danmarks Biblioteksskole i Aalborg. Tidligere havde biblioteket været opbygget af en række fagsale, hvor hver enkelt i sin materialebestand og betjening af lånerne var fagspecifik, d.v.s. rettede sig mod et eller flere institutter, et fakultet eller mod Danmarks Biblioteksskole. Ved sammenlægningen kom 3 tidligere fagsale: den samfundsvidenskabelige, den humanistiske og den biblioteks- og informationsvidenskabelige fagsal til at udgøre det nye universitetsbibliotek, medens de fleste teknisk-naturvidenskabelige institutter fortsat betjenes af fagsale.

Samtidig med indflytning i det nye bibliotek startede opbygningen af en WWW-server på biblioteket. Et projekt, der skulle vise sig at få langtrækkende konsekvenser for den måde, hvorpå biblioteket formidler information og dokumentation.

Den væsentligste elektroniske informationsformidling havde hidtil bestået i at stille bibliotekets katalog, Auboline, til rådighed fra en række terminaler. Kataloget, der traditionelt giver adgang til de fysiske materialer, biblioteket har indkøbt, samt mulighed for at kunne bestille eller reservere materialet, var i 1993 blevet suppleret med et cd-rom netværk, hvor man fra specielle pc'er, opstillet på alle fagsale, kunne få adgang til først og fremmest bibliografier og bogfortegnelser, indkøbt på cd-rom. Desuden foretog personalet på lånernes vegne søgninger i eksterne databaser. Denne procedure blev fulgt, både fordi det var dyrt at søge i baserne, men også fordi søgningen krævede viden om den enkelte databases indhold og søgesprog.

Med fremkomsten af web-grænsefladen begyndte en udvikling, også for Aalborg Universitetsbibliotek, som vi slet ikke har set enden på endnu. Biblioteket er i gang med at udvikle et række nye servicetilbud baseret på denne grænseflade og det har allerede har givet helt nye muligheder for bibliote-

kets lånere og personale – og det er nogle af disse nye muligheder, der vil blive beskrevet i det følgende.

Biblioteket ud på universitetet

Aalborg Universitetsbiblioteks primære brugere er studerende, lærere og forskere på Aalborg Universitet samt studerende og lærere ved Danmarks Biblioteksskole i Aalborg, som vi har en betjeningsoverenskomst med.

Med en bibliotekshjemmeside på Internettet er det muligt at nå ud til den enkelte biblioteksbrugers arbejdsplads/pc'er og desuden kan alle med Internet-adgang koble sig op på bibliotekets web: <http://www.aub.auc.dk>. Hermed kan bibliotekets tilbud nå ud til alle, der ønsker at bruge det, og vi betragter derfor denne adgang som hovedindgang til det virtuelle universitetsbibliotek.

Vi har brugt megen tid på at gøre indgangen så enkel og overskuelig som muligt gennem udformning af regler for, hvordan siderne bygges op mv. Vi har i denne forbindelse udarbejdet en såkaldt "design-guide". Vi har samtidig søgt at gøre det logisk at komme videre fra indgangen og finde vej gennem biblioteket. En af de metoder, vi har valgt, er at opdele det virtuelle bibliotek i de samme hovedfagområder, som udgør det fysiske bibliotek. Desuden har bibliotekets katalog fået en web-adgang fra efteråret 1996.

Udvikling af AUB-WEB

I forbindelse med etablering af det virtuelle bibliotek nedsatte bibliotekets ledelse i 1996 en midlertidig styregruppe, som havde til opgave i en periode at gennemarbejde konceptet, at initiere og gennemføre konkrete projekter og undersøgelser i forbindelse med udviklingen af nye servicetilbud baseret på den nye teknologi. Styregruppen fik en meget snæver sammensætning, idet den kom til at bestå af de personer i ledelse og personale, som i forvejen var engageret i arbejdet med de elektroniske ydelser. Til gengæld har en lang række af bibliotekets

medarbejdere deltaget i de enkelte projekter. Det har således også været en udbytterig læreproces for hele biblioteket, og blandt andet er alle referater fra gruppen via e-mail er sendt ud til samtlige medarbejdere.

De konkrete projekter, gruppen har gennemført, har spændt over et meget bredt spektrum, fra udformning af en elektronisk bestillingsseddel til fjernlån over et udredningsarbejde om elektroniske tidsskrifter til etablering af *virtuelle studiebiblioteker*. Dette sidste projekt opfatter vi som et af de mest spændende. Vi er stadig i opbygningsfasen, men dog så langt at vi kan se, at det vil give os helt nye muligheder for vores betjening af universitetet, idet det kan bringe biblioteket helt ud til den enkelte bruger med et målrettet tilbud og mulighed for interaktion med biblioteket til enhver tid.

Virtuelle institut- og studiebiblioteker

Formålet med oprettelse af virtuelle biblioteker er som nævnt at målrette bibliotekets elektroniske tilbud direkte til grupper af brugere. Det kan dreje sig om studerende og lærere på et bestemt studium, en gruppe af forskere inden for et bestemt område eller evt. et institut, en afdeling eller et større projekt. Ideen er, at biblioteket i samarbejde med brugerne sammensætter det elektroniske bibliotek, som den gruppe af brugere har behov for og at dette derefter vedligeholdes i dialog med brugerne.

I al sin enkelhed laves en hjemmeside med en række overskrifter og links. Der er ikke tale om at der etableres links, som ikke i forvejen kan nås fra AUB-Web, men der er her tale om en alternativ, målrettet grænseflade. AUB forventer at have ca. 30 af sådanne biblioteker i luften inden studieåret 1997/98 er afsluttet.

Struktur og design

Det er det enkelte fagområdes struktur og organisering på universitetet, de enkelte fakulteters opbygning og tradition, der er afgørende i valget af hvilke og hvor mange virtuelle biblioteker, der skal udarbejdes. F.eks. forventer vi, at der bliver 6-8 på

det humanistiske fakultet, som består af 2 institutter. Man kan andre steder forestille sig biblioteker, der svarer til institutopdeling eller som går på tværs af institutter. Der vil være tale om dynamiske biblioteker – og derfor vil anvendelsen og dialogen med brugerne løbende få indflydelse på antallet og fagdekningen.

Vi har valgt at anvende et ensartet design, der baserer sig på den design-guide, vi har udarbejdet til AUB-Web. Samtidig har vi lavet faste overskrifter, så den skabelon, bibliotekerne bygges over, er ensartet. Det gør det lettere for brugerne og for det personale, der skal vedligeholde bibliotekerne. Vi har valgt at opdele bibliotekerne i følgende områder:

- * *WWW-services og databaser.* Her gives adgang til de for området relevante databaser og andre web-sites, som AUB har købt adgang til. Samtidig er der for hver enkelt base eller web-site givet en kort beskrivelse samt en angivelse af, om der er særlige forhold ved opkobling, man skal være opmærksom på.
- * *Elektroniske tidsskrifter.* Herfra er der direkte links til de elektroniske tidsskrifter i fuld tekst, som biblioteket abonnerer på inden for fagområdet.
- * *Interessante links.* Her gives en række udvalgte links til steder på Internettet, som er af særlig interesse for fagområdet. Det forventes at blive et af de mest dynamiske områder og her hvor interaktionen mellem bruger og AUB vil blive størst.
- * *Nyhedslistes.* Her opstilles en række relevante emneord, og ved at klikke på et af dem foretages en på forhånd defineret søgning i bibliotekets web-baserede katalog, således at man til enhver tid kan lave en nyhedsliste over de materialer, AUB har anskaffet inden for fagområdet..
- * *Kontakt til biblioteket.* Bag ved hvert virtuelt bibliotek vil der være en ansvarlig i biblioteket,

som man kan komme med kommentarer eller forslag til eller stille spørgsmål. Det foregår ved at man sender en e-mail. Hver låner oplever således at have sin egen elektroniske bibliotekar.

Det første virtuelle bibliotek kan ses på følgende adresse: http://www.aub.auc.dk/virtuelt_bibliotek/a&d/. Det er lavet i forbindelse med den nye uddannelse på Aalborg Universitet i Arkitektur og Design. Det kan her desuden ses, at sidehovedet, som bortset fra titlen vil være udformet efter ensartede retningslinier for alle virtuelle biblioteker, består af en bjælke, hvorfra man bl.a. kan klikke sig til bibliotekets hjemmeside og til Auboline. Det betyder, at man let kan komme fra det fagspecifikke til det generelle bibliotek.

Formidling af tidsskrifter: Fra papir til PDF

Ingen er i tvivl om, at der er en voldsom teknologisk udvikling i gang inden for tidsskriftsområdet, og ikke mindst inden for de videnskabelige tidsskrifter, som i stadig stigende antal udkommer i elektronisk form. De elektroniske tidsskrifter udgives enten parallelt med den trykte udgave eller for nye tidsskrifters vedkommende udelukkende elektronisk. Det er også her blandt andet web-teknologien med den simple grænseflade og hypertext, der er med til at fremme udviklingen.

Formidling og dermed hensigtsmæssig udnyttelse af den investering, bibliotekerne har gjort i dyre tidsskriftabonnementer, har altid været til diskussion. Tidligere gik diskussionen på, hvordan man kunne give bedre søgemuligheder, f.eks. i indholdsfortegnelser eller give lånerne adgang til Artikelbasen og andre tidsskriftsdatabaser. I disse år bevæger vi os via levering af artikler på fax fra f.eks. UnCover til lånernes mulighed for direkte kopiering af artikler fra den elektroniske udgave på Internettet. Det sætter gang i helt andre diskussioner, der handler om copyright og licenser, fælles indkøb af adgang til store tidsskriftsbaser (konsortieaftaler), og hvad det fremover vil betyde for bibliotekerne, at man køber sig adgang og ikke ejerskab.

Base Dart og Artikelbasen

På Aalborg Universitetsbibliotek ville vi, da det blev muligt, gerne sikre den bedst mulige udnyttelse af vore tidsskriftabonnementer. Vi valgte at gøre det ved at give vore lånere adgang til at søge i Artikelbasen for de danske tidsskrifters vedkommende og ved at indlægge indholdsfortegnelser i Auboline for de udenlandske tidsskrifters vedkommende. Vi købte os til disse ydelser gennem en oplægning af Artikelbasen lokalt, samt ved at lægge indholdsfortegnelser, købt fra firmaet Swets, ind i en base i Auboline, base DART, og gøre det muligt at komme direkte fra beskrivelsen af den enkelte artikel til tidsskriftets beholdningsregistrering i Auboline. Det gav mulighed for at søge på de enkelte artiklers forfattere og titler derefter foretage en bestilling af artiklen som ethvert andet biblioteksmateriale. Denne service har vi i dag gældende for ca. 1500 udenlandske tidsskrifttitler, men vi ved også, at med den udvikling der sker på området, vil denne service være afløst af andre tilbud i løbet af en overskuelig tid.

UnCover som dokumentleverandør

UnCover er en stor database der dækker indeksering af ca. 17.000, først og fremmest engelsksprogede tidsskrifter. Der er registreret ca. 7 mill. tidsskriftartikler og der kommer ca. 5000 nye til hver dag. Artiklerne registreres i UnCover samtidig med, at det trykte nummer udsendes. UnCover tilbyder en lang række services, hvoraf et par skal nævnes her, fordi AUB specielt har tilbudt dem gratis til Universitetets lærere, forskere og Ph.D studerende samt lærere på Danmarks Biblioteksskole i Aalborg. Disse brugergrupper har siden efteråret 1996 fået tilbudt en service gennem AUB, der består af:

1. Indholdsfortegnelser på op til 50 tidsskrifter efter eget valg blandt de 17.000, direkte leveret til den enkelte låners e-mail adresse på udgivelsesdagen. Fra disse indholdsfortegnelser er det desuden muligt at bestille levering af artikler inden for 24 timer til levering på ens egen fax.
2. Mulighed for at opstille op til 25 forskellige

søgestrategier, som ugentlig køres op mod alle 17.000 tidsskrifttitler i UnCover. Også disse resultater leveres direkte til den enkelte låners e-mail adresse.

3. Mulighed for gratis selv at bestille tidsskriftartikler, som leveres direkte på ens egen fax. Artiklerne leveres normalt inden for 24 timer.

Søgning i UnCover er desuden gratis for alle og denne mulighed er naturligvis tilbudt gennem AUB-Web.

Den service, AUB hermed yder er bestemt ikke gratis for biblioteket ! Gennemsnitsprisen for en artikel er ca. \$20. Men indlån af bøger og tidsskrifter fra andre biblioteker i ind- og udland er heller ikke gratis, hverken i gebyrer, forsendelsesomkostninger eller arbejdskraft. Forskellen er, at lånerne direkte kan se prisen i UnCover. Det gør dem faktisk mere bevidste om omkostningerne. Vi har fået mange positive tilbagemeldinger på denne service, selvom der også her er problemer både hvad angår kvalitet og økonomi:

- * Der er en vis ventetid på dokumenterne, selvom det er blevet væsentligt hurtigere end hidtil.
- * Dokumenterne leveres på fax, så kvaliteten er ikke altid perfekt.
- * For biblioteket er det svært at budgettere, når det er brugeren selv, der kan bestille direkte.

Elektroniske tidsskrifter

AUB har de seneste år anskaffet en række tidsskrifter i elektronisk form. En del af disse har erstattet trykte udgaver, en del er parallel-udgivelse i papir og elektronisk. Der skal således tages stilling fra sag til sag om evt. afbestilling eller "dobbelabonnement". Desuden udkommer en række nye tidsskrifter kun i elektronisk form, heraf er en del, i hvert fald i en periode, gratis. I foråret 1997 oplevede biblioteket, at en række af de traditionelle tidsskriftsleverandører var ved at falde over hinden for at sælge adgang til elektroniske tidsskrifter, hvoraf mange blev tilbudt gennem flere forskellige leverandører. Det fik biblioteket til at nedsætte en arbejdsgruppe, hvis opgave var at tilvejebringe et

beslutningsgrundlag for valg af udbydere af elektroniske tidsskrifter. Det viste sig at være en umulig opgave. Dels fandt vi, at alt for meget var uafklaret, og at de fleste af de tilbudte services reelt var i en udviklingsfase. Vi blev derfor enige om, at vi i stedet ville forsøge at gennemarbejde og afklare de overordnede principper i forbindelse med bibliotekets overgang til elektroniske tidsskrifter samt at sikre, at vi overvågede den hastige udvikling på området. Vi har derfor også accepteret, at der i den forløbne tid er anskaffet mange elektroniske tidsskrifter, uden at der for så vidt er taget overordnet stilling til konceptet og uden at vi har beskrevet procedurer og kompetence i forbindelse med administration, formidling og adgang til tidligere årgange. Gruppen har nu afleveret sin rapport, men fortsætter arbejdet med løbende overvågning og opfølgning af det meget dynamiske marked. De to vigtigste områder gruppen har arbejdet med, har været:

- * Vurdering af forskellige udbydere af elektroniske tidsskrifter
- * Udarbejdelse af en katalogiseringsvejledning for elektroniske tidsskrifter

Udbudsformer

Elektroniske tidsskrifter formidles ad flere forskellige kanaler. Det kan f.eks. være direkte fra udgiveren, fra subscriptionsagenter eller databaseværter. Udgiveren bestemmer, hvem der kan formidle, og derfor kan der være tale om, at kun udgiveren selv udbyder tidsskriftet, eller at det udbydes fra flere agenter og/eller databaseværter.

Det er muligt at abonnere enten på hver enkelt titel eller på hele baser med mange hundrede tidsskrifter. Man skal her være opmærksom på, at køb af adgang til hele baser kan være billigere end abonnement på et mindre udsnit.

Desuden er der forskellige måder at købe sig adgang på. Nogle leverandører anvender password og/eller autorisationsnummer. Andre har adgangskontrol på kundens IP-adresse. Det vil sige den Internet-adresse, ens maskine har. Alt efter, om man ønsker at give adgang fra et biblioteks eget

udstyr eller fra alle pc'er på et universitet, skal der således vælges eller/forhandles om den mest hensigtsmæssige opkobling. Typisk er prissætning afhængig af, om man vælger at købe adgang for et antal samtidige brugere eller om man køber en såkaldt site-licens. Dette sidste er, hvad AUB oftest gør, da vi ønsker at alle på universitetet kan få adgang. Her er prisen oftest udregnet efter antallet af studerende.

Det format de elektroniske tidsskrifter leveres i, er i dag oftest Adobes PDF-format, som man skal have installeret en Acrobat-Reader for at læse. Denne er dog gratis at downloade fra nettet. PDF er en simpel og effektiv måde at lave elektroniske versioner af papirbaserede tidsskrifter på. PDF er derfor sandsynligvis knyttet til den nuværende situation, hvor papirudgivelserne stadig er det primære.

Hvor står AUB nu

Det er AUB's indstilling, at vi omstiller til elektroniske tidsskrifter i så højt et tempo som muligt.

Vi vil integrere de elektroniske tidsskrifter som en naturlig del af vor tidsskriftsbestand, både i de interne processer og over for lånerne.

Vi har valgt at ville katalogisere de elektroniske tidsskrifter i AUBOLINE, og vi har til det formål udarbejdet en kortfattet katalogiseringsvejledning. Samtidig vil vi sikre en nem og overskuelig adgang til de elektroniske tidsskrifter via vores AUB-Web og de virtuelle institut- og studiebiblioteker. Når vi har valgt denne lidt omstændelige arbejdsform er det primært for at sikre den oven for nævnte integration og gøre det muligt at få adgang til samtlige elektroniske tidsskrifter, biblioteket har købt adgang til, uanset hvilke leverandører, vi baserer os på.

Vi mener, der er så store fordele for brugerne og biblioteket ved de elektroniske tidsskrifter, at udviklingen kommer til at gå meget hurtigt.

AUBs nyhedsservice

Vi lægger vægt på, at være i løbende dialog med vore brugere og i den forbindelse at sikre, at disse er bekendt med vore nye servicetilbud. Vi har derfor oprettet en nyhedsservice, som man kan tilmelde sig via AUB-Web: <http://www.aub.auc.dk/biblioteket/>. Her kan man via e-mail få information om nye faciliteter - nye tjenester og materialer - tilbud og nyheder fra AUB.

Hvis man som låner på AUB opgiver sin e-mail adresse, kan man desuden få meddelelser om hjemkommet materiale på denne måde samt l.hjemkaldelser (ikke gebyr-belagt).

Såvel nyhedstjenesten som de øvrige web-tjenester udvikles i dialog med brugerne.

Biblioteket består således i fremtiden af både en fysisk og en virtuel del. To dele, som for brugerne på en hensigtsmæssig måde skal fungere som ét bibliotek. En stadig voksende interaktion med brugerne, ikke mindst om den elektroniske udvikling af biblioteket, er helt nødvendig for at biblioteket bliver centralt placeret i universitetets undervisning og forskning.